

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

UIT HUMANISTISCH OOGPUNT

Er zijn soms verschijnselen die de vraag opwerpen of men van toeval of van wetmatigheid moet spreken. Wie zich bezig houdt met literatuurgeschiedenis of met kunstgeschiedenis in het algemeen, stuit af en toe op vreemde feiten. De grote poëzie van onze Gouden Eeuw wordt bepaald door drie namen: Hooft, Bredero en Vondel. En hoe verschillend deze drie dichters ook mogen zijn geweest, ze horen alle drie thuis in Amsterdam, en tussen hun geboortedata ligt in totaal maar zes jaar. Iets dergelijks zien we in de 19e eeuw: de zes jaren van 1859 tot 1865 hebben ons méér kunstenaars van formaat opgeleverd, dan de zestig jaren daarvoor. Is dat enkel toeval, een gril van de erfelijkheid die de begaafdheden doet ontstaan en doet afsterven; of ligt er een algemene wetmatigheid achter, misschien van maatschappelijke aard? Maar wát dan met het nog zonderlinger feit, dat Augusta de Wit en Herman Gorter maar één dag in leeftijd verschilden, Gorter en Herman Heijermans maar één week? Hun aller werk, hoe uiteenlopend ook, behoort tot één periode, voorafgaand aan de onze. Zonder hun werk zouden wij niet zijn wat we zijn. De herontdekking dit jaar van Heijermans' grote toneelkwaliteiten, is even verheugend als eenzijdig. Want voor hem was toneel bepaald nog iets anders en iets meer dan drie uren belangeloze ontroering of vrijblijvend vermaak op een gezellig avondje uit. Het is duidelijk dat hij dit niet afwees, hij kende het publiek, hij kende het „vak” beter dan enig ander, hij wist wat een tekst op de planken zou „doen”, hij schuwde bepaalde effecten niet al lijken ze bij het lezen van zijn werk soms wat geforceerd. Maar Heijermans heeft zijn toneelstukken nooit beschouwd als een doel op zichzelf. Als overtuigd socialist wilde hij met zijn drama's ongeveer hetzelfde als wat Albert Hahn beoogde met zijn platen: voor beiden was, zo zou men vroeger hebben gezegd, de pen „een wapen in de klassenstrijd”.

Zo zou men inderdaad vroeger hebben gezegd, en werkelijk niet zonder zin. Maar juist bij Heijermans blijkt, dat de scheppende mens

soms bedoelingen verwezenlijkt, waarvan de strijdende mens zich niet bewust is geweest. Neem een zo duidelijk te dateren spel als „Op Hoop van Zegen”, de geschiedenis van het „wegbrengen” van goed verzekerde maar onzeewaardige vissersschepen, de tragedie van winst die zwaarder weegt dan jonge mensenlevens. Dat zulke feiten zijn voorgekomen in het begin van deze eeuw en ook nog in het begin van de jaren '20 kort na de tweede wereldoorlog, lijdt niet de minste twijfel. Maar die afschuwelijke feiten lagen toch al in het verleden toen Heijermans veertig jaar geleden stierf. Zijn spel, dat in binnen- en buitenland triomfen had gevierd en werkelijk zó de aandacht had gevestigd op allerlei misstanden dat deze sindsdien dan ook verbeterd waren, scheen aldus zichzelf overbodig te hebben gemaakt en tot onherroepelijk verouderd-zijn veroordeeld. Precies zo als de „ethische politiek” in het vroegere Nederlands-Indië de „Max Havelaar” had gewijzigd van een actueel pamflet in een historisch document. Maar de waarheid blijkt anders, bij de Max Havelaar zo goed als bij „Op Hoop van Zegen”.

Want de waarheid is, dat in de artistieke synthese die de schrijver tot stand bracht, het actuele een zekere duurzaamheid kreeg, en het duurzame een zekere actualiteit. Natuurlijk is „Op Hoop van Zegen” een spel van de zee, zoals Max Havelaar een roman is van het kolonialisme. Maar het ene is bovendien een spel van algemeen menselijk onrecht, zoals het andere bovendien een boek is over algemeen menselijk machtsmisbruik. Het is niet nodig, in de harde rede Bos alle reders uit alle tijden veroordeeld te achten, nog minder alle ondernemers uit alle eeuwigheid. Maar het is wél nodig in dit spel de botsing te zien tussen wezenlijke en schijnbare waarden, het conflict tussen eigenbelang en humaniteit, en Heijermans' onvoorwaardelijke keuze voor een strijdvaardige menselijkheid. Misschien heeft hij in de felle en opstandige Geert zijn eigen toenmalige overtuiging het meest direct geformuleerd. Maar hij zou de andere figuren, de angstige Barend, de deemoedige Kniertje,

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 29 november 1964

de zakelijke Bos, niet zó hebben geschapen, als ze niet eveneens in hem hadden geleefd en als hij de verscheidenheid van hun gedragingen niet had erkende als ontroerende varianten binnen het menselijk patroon.

Misschien is deze opmerkelijke verschuiving van bewuste bedoeling naar scheppende verwezenlijking nog duidelijker zichtbaar bij Heijermans' toneelstuk „Allerzielen”, het stuk dat in deze concilie jaren weer een opmerkelijke actualiteit bezit.

De inhoud is doodeenvoudig. Op een late najaarsavond neemt een pastoor een onmiddellijk hulp behoevende jonge vrouw in zijn pastorie op, er wordt een kindje geboren dat direct bij een dorpsvrouw wordt uitbesteed. De zwakte van de jonge vrouw, de dodelijke zwakte van het kleine kind, verplichten de pastoor haar in zijn pastorie te houden tot er behoorlijk onderdak voor haar gevonden is, en tot zij kan worden vervoerd — en wel ondanks het feit dat die vrouw niet vroom is, bijvoorbeeld niet biecht, en een ongehuwde moeder blijkt, wier verloofde op zee is. Het conflict van pastoor Nansen met zijn hardvochtige dorpelingen, die dit alles heftig afkeuren, wordt pas tragisch, als zijn studievriend en collega, pastoor Bronk, zich ermee bemoeit en er ook de bisschop in mengt. Nu komt kerk tegenover hart te staan, nu dogma tegenover evangelie; nu is enerzijds het recht van een eeuwenoude traditie, anderzijds het recht van één levend individu. Wie de tekst herleest, zoals Heijermans die meer dan een halve eeuw terug heeft opgeschreven, kan niet ontkomen aan de indruk, dat hij vooral aan Rita, die jonge levenslustige en door de dood van haar kind zo zwaar beproefde vrouw, welbewust allerlei elementen van zijn eigen overtuiging heeft meegegeven: zijn geloof in het leven, in sociale gerechtigheid, in een komende betere samenleving, zijn eigen lekenfilosofie over mens en natuur en leven, een soort vitalisme, een soort pantheïsme soms, en daarbij een duidelijke nieuwe maatschappelijke en seksuele moraal. Maar bij nadere beschouwing is het niet deze levensboodschap van Rita en haar man, maar de botsing van Bronk en Nansen, die een duurzame actualiteit blijkt te hebben. Allereerst al vandaag, nu in Rome de achterhoede van de dogmatische Bronken zich heeft opge maakt om de voorhoede van de humaner, evangelischer en moderner Nansens terug te dringen. Want laten we wel wezen: indien er één Paus is die op Heijermans' goede pastoor Nansen heeft geleken, dan is het die even milde als wijze paus Joannes geweest. En onder diens voorgangers, met de opvolger erbij, zijn de parallellen met pastoor Bronk bij dozijnen aanwijsbaar.

Vraagt Kerstkaarten van de HENRIETTE ROLAND HOLST STICHTING

U kunt deze kaarten bestellen door overschrijving op postrekening nd. 51.21.51 t.n.v. bovengenoemde stichting, secr. Burg. Lambooylaan 27, Hilversum, tel. (02950) 45797.

Maar het zou eenvoudig oneerlijk zijn, te menen dat het conflict tussen dogma en geweten beperkt was tot de katholieke kerk, of tot welke kerk of kerken dan ook. Het is een conflict dat zich altijd en overal kan voordoen, en dat in het spel van Heijermans als het ware een symbool heeft gevonden in twee eendere soutanes.

Het heeft zich duizendmaal voorgedaan, eer Heijermans zijn stuk ontwierp; het doet zich nog dagelijks voor en zal, meen ik, zich blijven voordoen zolang mensen met mensen omgaan. Het is een conflict van karaktertypen, open of gesloten, een conflict van levenshoudingen, absoluut en dogmatisch, of betrekkelijk en kritisch; een conflict echter dat aan zijn on-eindige herhaalbaarheid wél zijn schrijnende tragiek ontleent, niet echter het recht om ons te ontheffen van een keuze. Het is trouwens duidelijk dat Heijermans gekozen heeft, voor Nansen; en het is even duidelijk dat iedere humanist op eendere wijze zal moeten kiezen, telkens opnieuw. De kans bestaat altijd, dat een partij, een club, een instituut of apparaat tot doel op zichzelf wordt, los van de levende mens, tot wiens heil die partij of club, dat instituut of apparaat was opgericht en bedoeld was werkzaam te zijn. Alleen wie zich voortdurend afvraagt, niet welke principes maar welke waarden in het geding zijn, alleen wie waakzaam oplet, ook bij zichzelf, of geen levende mensen het slachtoffer worden van starre formules, kan zo goed mogelijk ontkomen aan het steeds aanwezige gevaar, en ondertussen blijven weten, dat het onafscheidelijk is van het menselijk bestel.

Misschien is dat wel de diepste grond van alle toneel, ook dus van de beste stukken van Heijermans: dat het ons de vraagstukken laat zien wél in een tijdelijke verschijningsvorm, maar tegelijk in hun eeuwige wederkeer. Ik wil het u ook nog eens tonen met een enkel voorbeeld uit „De wijze Kater”. Toen Heijermans dit boosaardige sprookje schreef, waren de politieke verhoudingen in Europa volop revolutionair. In Rusland was de Czaar, in Duitsland en Oostenrijk waren twee keizers afgezet. En al sloeg de republikeinse golf niet

Wilt U ons helpen?

Zo ja, dan verzoeken wij U het abonnementsgeld 1965 zo spoedig mogelijk te betalen.

De abonnementsprijs bedraagt f 5,50 per jaar. Dit bedrag kan worden overgemaakt op postrekening no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring — Utrecht, met als omschrijving:

„Abonnement 1965”

U kunt daarbij ook gebruik maken van het stortingsformulier, dat bij het nummer van 13 december wordt bijgesloten.

Bij voorbaat hartelijk dank.

over naar de overwinnende landen zoals Engeland of Italië die de monarchie als staatsbestel behielden, noch naar neutrale staten zoals Denemarken of Nederland, het was toch duidelijk dat de idee zelf van het koningschap was aangetast. De demokratisering, in 1848 ingezet, althans aan den dag getreden, deed in 1917—1918 de laatste koninklijke resten van bovenmenselijkheid verdwijnen. En sindsdien hebben burgerlijke huwelijken tussen prinsessen en fotografen of handelslui dit proces van verburgerlijking nog voltooid. Wat nog in de eerste helft van de negentiende eeuw een hofschandaal was, blijkt anderhalve eeuw later een veelvuldig feit.

Heijermans heeft stellig in zijn allergeestigste spel „De wijze Kater” gekozen tegen een erfelijke monarchie en voor een republikeinse staatsvorm. Stond Pieter Jelles Troelstra iets anders voor de geest in die befaamde novemberdagen van 1918? En toch is dit toneelstuk, ook in de authentieke tekst van Heijermans zelf, niet zo maar een pleidooi voor het afschaffen van een verouderde staatsvorm. Het is veel méér geworden, eenvoudig doordat de volheid van menselijk leven en denken zichzelf mede aanbood in de geest van de kunstenaar en als het ware uitkristalliseerde in en rondom het bewuste hoofdmotief. Maar daarmee veranderde ook dit. En we zien het wel: het gaat niet langer om één staatsvorm waar men gerechtvaardigde bezwaren tegen kan hebben, want inderdaad is de erfelijkheid toch wel de slechtste garantie voor karakter en bekwaamheid, en inderdaad is de hofsfeer toch wel het slechtste klimaat voor eerlijkheid en zakelijke zelfkritiek. Het gaat om heel andere, veel dieper en veel duurzamer zaken: het gaat om het conflict van de macht als zodanig, om de altijd aanwezige benijders en intriganten, en vooral om de onoplosbaarheid van de maatschappelijke problemen met de middelen van het simpele gezond verstand. Natuurlijk gaat de sympathie van de schrijver — en van de lezer — uit naar de gelaarsde kat, die met rechtlijnigheid van zijn onervaren

ideeën alle bezitsverhoudingen, alle familie-verhoudingen, alle arbeidsverhoudingen, alle rechtsverhoudingen grondig kritiseert en afwijst. En even natuurlijk is deze kritiek heilzaam en prikkelend. Maar de laatste kracht ervan breekt toch af in de onmogelijkheid van haar consequenties. Het is wel duidelijk: de simpele eenvoud van een nieuw maatschappelijk bestel stuit af op de gecompliceerdheid van het leven zelf. En daar staan we dan met ons goede gedrag: om te intrigeren en te conspireren is geen koningschap nodig, het gebeurt in republikeinse landen bepaald niet minder, het gebeurt in kerken, verenigingen en clubs, het is aan geen bepaalde tijd of vorm gebonden, we zullen er mee moeten leren leven, omdat het blijkbaar tot de menselijke hebbelikheden, althans onhebbelikheden, behoort. En wat wij in onze kritische zin voor een zo eenvoudige en natuurlijke oplossing hielden, is in de praktijk onmogelijk omdat zowel de mens als de samenleving te ingewikkeld is voor de rechtlijnigheid en de eenvoud van het gezond verstand alléén. —

Er is een befaamde spreuk van Vondel, destijds in de nieuwe Amsterdamse schouwburg aangebracht, toen deze in 1637 werd gebouwd. Die spreuk luidt: „De wereld is een speel-toneel — Elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel.”

Maar hoe fraai Vondel hierbij ook het leven zelf mag hebben gekenmerkt, in werkelijkheid is de zaak natuurlijk andersom. Het toneel zelf, de toneelstukken zelf zijn de wereld. Het leven, op het toneel gestileerd, ontleent zijn kracht aan het leven in de realiteit; en alleen voorzover die levenskracht daarin dóórstroomt, dóórtrilt, kan men geloven in de duurzaamheid van het stuk. — Dit blijkt Herman Heijermans te zijn gelukt. Het menselijke is het sterkst gebleken, het fundamentele menselijke. Dat is niet enkel zijn betekenis voor ons als humanisten, het is de grond van zijn blijvende grootheid. —

GARMT STUIVELING

AKTUEEL HUMANISME

De Indische beschaving is een der oudste ter wereld. Al 2000 jaar voor Christus is in India sprake van een hoog ontwikkelde beschaving. Ongetwijfeld zult u wel eens gehoord hebben van Boeddha die in de zesde eeuw voor Christus de grondlegger was van een levensleer die verwantschap vertoont met het hedendaagse humanisme.

India is trouwens ook om andere redenen bij ons zeer bekend. Ik denk daarbij aan grote figuren zoals de grondlegger van het tegenwoordige onafhankelijke India, Mahatma Gandhi, en aan de eerste president van de nieuwe staat, Nehru, die in mei van dit jaar overleed. Met deze beide figuren zijn we terecht gekomen in het India van nu, met zijn problemen.

Het India van nu is een van de landen die behoren tot wat wij tegenwoordig de ontwikkelingsgebieden noemen. En het India van nu is ook een van de landen waar een huma-

nistische organisatie bestaat die deel uitmaakt van de Humanistische Internationale beweging. Ik neem u in gedachten even mee naar een deelstaat in India. De deelstaat Bihar in het Noordoosten, waar 46½ miljoen inwoners leven. Bihar is verdeeld in 17 districten en in een deel van één van die districten is door de Indiase humanisten een ontwikkelingsproject opgezet.

Nu zult u zich misschien afvragen: moet het Humanistisch Verbond ook al — en dan nog wel afzonderlijk — aandacht voor ontwikkelingshulp vragen. Ontwikkelingshulp verdient in het algemeen onze steun, als tenminste voldaan wordt aan enkele voorwaarden. Zo mag b.v. de inmenging niet betekenen dat hoog ontwikkelde culturen erdoor verstoord worden. Verder moet vaststaan, dat de regering van het betrokken land het project urgent vindt en volledig instemt met de vorm waarin de hulp geboden wordt.

tekst gebruikt bij televisie-uitzending van dinsdag 24 november 1964

Juist omdat wij te maken hebben met een bevolking die een andere godsdienst of levensbeschouwing heeft dan de onze, mag bovendien de eigen levensbeschouwing geen export-artikel zijn. Met andere woorden, de hulp moet worden geboden zonder dat daarbij de eigen levensovertuiging aan degenen, waarmee men in het betrokken gebied te maken krijgt, wordt opgedrongen.

Ten slotte, maar niet in de laatste plaats, is er nog een voorwaarde te noemen, die ons humanisten bijzonder na aan het hart ligt. In de gedachten van vele mensen en ook in de praktijk is het ontwikkelingswerk namelijk verbonden met het denkbeeld dat de moderne techniek ingevoerd moet worden. Nu zijn technieken erg belangrijk, maar veel belangrijker is de geest die ze schiept. En oneindig veel belangrijker dan deze beide is de mens waar het hier om gaat. Degene die zich bezig houdt met medewerking aan een ontwikkelingsproject zal voortdurend de ogen moeten open houden voor het zien van de mens en voor het begrijpen van de eindeloze diepten van zijn levensvreugde en van zijn vrijheid. Dat doet me denken aan die slecht betaalde ambtenaar in Indonesië aan wie werd gevraagd om in zijn vrije uren in de late namiddag een extra baantje op te knappen om zodoende zijn inkomen wat te verhogen. Zo op het eerste gezicht leek dat een mooi aanbod, maar de man zei: „nee meneer, dat kan niet, want dan moet ik met mijn kinderen spelen.”

Techniek, efficiency, management en resultaten mogen, al of niet terecht, in onze westerse samenleving de oogmerken zijn waarop wij onze aandacht richten, maar de mens moet daarvan niet het slachtoffer worden. En de kans op zulke slachtoffers is in het ontwikkelingsgebied, waar de techniek niet langzamerhand is doorgedrongen, maar vrij plotseling wordt ingevoerd, natuurlijk extra groot.

Terug naar India. Zoals de streek waar het hier om gaat maar een klein deel is van India, zo is ook het plan van de Indiase humanisten, maar een klein deel van de acties die ten behoeve van de ontwikkelingsgebieden gevoerd worden. Bijstand, de NOVIB, heeft deze maand al een beroep op u gedaan en ik neem aan dat ook de nederlandse humanisten dat beroep niet naast zich hebben neergelegd. Zowel landelijk als plaatselijk zijn trouwens leden van het Humanistisch Verbond bij het werk van de NOVIB betrokken.

Het plan van onze humanistische zusterorganisatie in India wordt door het Humanistisch Verbond dan ook echt niet naar voren gebracht omdat we ons bij de gezamenlijke actie niet zouden willen aansluiten. Maar reeds in de zomer van 1962 is het Bihar-project tijdens het congres van de Internationale humanistische beweging, aan de orde gesteld. Veel is er daarna gedaan aan verder onderzoek en aan voorbereiding. Nu is het zover dat onze daadwerkelijke steun in geld gevraagd wordt en

nu willen wij deze steun dan ook van ganser harte geven.

Van ganser harte, omdat de taak op zichzelf onze steun verdient. En in de tweede plaats, omdat de uitvoering van deze taak geheel in handen is van onze vrienden in India en wij daardoor de zekerheid hebben dat aan de voorwaarden die ik genoemd heb, voldaan wordt.

Het gaat om een stuk praktisch werk, praktisch humanisme dus, dat in andere vormen ook in het Nederlandse Humanistisch Verbond zo'n grote plaats inneemt. Het plan waar het hier om gaat, betreft een gebied van ongeveer 100 vierkante kilometer, waarin een kleine 16.000 mensen wonen en het omvat 54 dorpen. Het project zal 5 jaar duren. Het eerste jaar zal de activiteit hoofdzakelijk gericht zijn op de mentale voorbereiding van de bevolking.

Via dorpsraden die al sinds onheugelijke tijden in de samenleving in India een belangrijke plaats innemen, is het allereerst noodzakelijk de bevolking geestelijk op de nieuwe ontwikkeling voor te bereiden, het zelfvertrouwen op te wekken en de samenwerkingsgedachte ingang te doen vinden. Pas daarna, kan begonnen worden met de vorming van coöperaties. Instructies voor het gebruik van moderner methoden worden dan gegeven in het tempo dat de mensen zullen kunnen verwerken. Veel aandacht zal worden geschonken aan scholing en aan de opzet van kleine industrie. Hoofdzaak zal echter zijn de opvoeding tot samenwerking op het gebied van de landbouw.

Er is bij het ontwikkelingswerk in India nog een aspect, namelijk het probleem van de snelle bevolkingsaanwas. Nadat India onafhankelijk werd is door de regering een commissie in het leven geroepen voor de voorlichting over bewuste gezinsvorming. In december 1961 waren er al meer dan 4000 consultatiebureaus werkzaam. Dat de regering deze voorlichting over en de propaganda voor de regeling van het kindertal met kracht bevordert en dat aan deze voorlichting ook aandacht wordt besteed in het Bihar-project, getuigt van de werkelijkheidszin waarmee de vraagstukken die in India aan de orde zijn, worden aangepakt.

Het project dat door de humanisten in India is opgezet verdient onze sympathie en financiële steun. India heeft ons westerlingen veel geschonken op het gebied van cultuur en beschaving. Het is een kwestie van internationale saamhorigheid om onze medemensen in India bij te staan om tot een menswaardiger bestaan te komen.

Veel kunnen wij niet doen, maar zoals op zoveel gebieden het geval is, zou ook ditmaal onze bijdrage kunnen worden beschouwd als het beetje gist dat het deeg doet rijzen.

Voor het verkrijgen van meer inlichtingen verwijs ik u naar het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond te Utrecht.

J. BIJLEVELD

lezingen voor de radio

zo. 6 dec. VARA 9.45 uur: H. Bosselaar: „De moeite waard”.

zo. 13 dec. VARA 9.45 uur: J. Pasman: „Eenzaamheid”.

zo. 20 dec. VARA 9.45 uur: Libbe van der Wal: „Het kind met het badwater”.

di. 22 dec. VARA 22.15 uur: Televisie-uitzending.